

ՂԱԼԱԹԻՈՅ „ՐԷՍԴԸ“

Ամեն ինչ որ կ'ընէք՝ Ցիրովը
փառքին համար է:

Գացեր էք Ղալաթիոյ Րէսդը:

Ղալաթիոյ ամենէն աննշան ու միանգամայն ամենէն հետաքրքրաշարժ վայրերէն մէկն է ասիկա: Գաֆէ մըն է կերպով մը, ու միւս գաֆէներուն հետ ունեցած նմանութիւնը ան է մինակ, որ հոն ալ անգործ ու պարապ մարդիկ կը յաճախեն: Բայց մինչդեռ Կ. Պօլսի ծովեզերեայ այդ տարօրինապէս ինքնատիպ թաղին մէջ այլուր պիտի գտնէք միայն դէմքեր, որոնց վրայ մոլութիւնը դրած է իր ակներև դրոշմը և օղին ու ալքօլը փորած են բարակ ակօսներ, ու աչքերու մէջ անյադ տենչանքներու ու ահռելի յուսահատութեան խօլ փողփողումները, վայելչազգեստ մարմիններու քով ծակծկած արմունդներ և տաբատներու ծրելիկ-ծրելիկ ըզանցներ, ու անփութիւնն ու անպատկառութիւնը քով քովի,—ասդին, Րէսդի մէջ, ամենքը մէկ գաղափարէ թափուած մարդիկ են, հանգարտ դէմքեր, խնամքով խողանակուած հագուստներ, խորհրդակիր զգուշաւորութիւն մը, և աչքերու մէջ միշտ յոյսի ցոլքը:

Անգլիացի միսիօնարուհի մը հաստատած է այս չէնքը Բէրշէմպէ-Բաղար, իբր բողոքականութեան ծաւալման միջոց մը: Շէնքը երկու սենեակի կը բաժնուի,

սրճարան և ընթերցարան: Մուտքը և ընթերցանութիւնը ձրի են, ու պարտաւոր չես բան մը առնելու: Խահուէ, թէյ, կաթ և նմանօրինակ անֆնաս ըմպելիք մը կը բերէ քեզի սպասաւորը՝ եթէ ուզես, թէ ոչ՝ կարող ես առաւօտէն մինչև իրիկուն նստիլ հոն առանձն փարա մը վճարելու: Պատերուն վրայ գրուած են Ս. Գրքէն այլ և այլ հատուածներ, հայերէն, յունարէն, անգլիերէն, թուրքերէն: Ամբողջ մատենադարան մը կայ հոն կրօնական հանգէսներու, որոնք առանձին հատորներով կազմուած են, և բաւական ստուար կոյտ մը կրօնական տետրակներու, որոնք տեղին սպասաւորը անուշ ժպիտով մը կը նուիրէ ձեզի. յաւիտենական վերնագիրներն են ատոնք իրենց բողոքական ծագումին յատկանշանական գրոշմովը.—Ձղջալ եւ Յիսուսի երթալ.—Յիսուսի նալիւնք.—Ամեն քրիստոնէայ Քրիստոսի գործաւոր.—Յանցանքն իմս չէ.—Ո՞յք են որ կ'ընդունին զնոզին Սուրբ Էայլն: Ժուժկալութեան ընկերութեան մը մասնաճիւղն է նաև Րէսդը. ընթերցատան, մէջ, եռօտանիի մը վրայ, որ ծանրաբեռնուած է լրագիրներով ու տետրակներով, կայ այն քարտերէն մին, զոր ստորագրողը ինքզինքը պարտաւոր կը համարի հրաժարելու ոգելից ըմպելիէ և ծխախոտէ, ու լամբակէն անցնելու կապոյտ ժապաւէնի կտոր մը: Այդ քարտին ճակատը գրուած է՝ Ամեն բան կրնամ ընել Քրիստոսով, որ զիս կը զօրացնէ (Փիլիպ. Գ. 13), և «Ժուժկալութիւն կամ Քրիստոնէական շարժում մոլութեանց դէմ» վերնագրին տակ սա բառերը. «Յիսուսի օգնութեամբ ոգելից ըմպելիքներէ և ծխելէ հրաժարելով՝ կ'ուխտեմ այլևս չգործածել և օրինակ ըլլալ այլոց», որոնց ներքև պէտք է դնել ստորագրութիւնը: Մինչև հիմա Րէսդի հայ սպասաւորը միայն կարծեմ քաջութիւն ունեցած է իր անունը փայլեցնելու այդ քարտին ներքև իր լամբակը զարդարելու այն յուսածիծաղ ժապաւէնով:

Բողոքական տաճարի մը պարզութիւնը և մաքրու-

Թիւնը կը տիրեն հոն: Սպասարկութիւնը կը լինի երկիւղած հանդարտութեամբ ու վայելուչ բարեկրթութեամբ. սրճարանին երկու ծառաները կարծես սրբավայրի մը մէջ կը բալեն: Ու սովորութիւններ կան հոն, որոնք անվարժներու զարմանքն ու մերթ զայրոյթը կը շարժեն: Ընթերցանութեան յատկացած սրահին մէջ արգելուած է սիկառէթ մը ծխել, կամ սուրճը հոն բերել տալ, — մինչ Ռէսդի երկու կողմը, քիչ մը վեր կամ վար, կասկածելի դարեջրատներու խառնակեցիկ աղջիկներ — մրուրը մեծ քաղաքին ապականութեան — անցորդին առջև կը պարզեն իրենց յօնական նայուածքները, խենէշ ծիծաղները և լպիրշ կեցուածքը:

Հայեր ու յոյներ միայն կը յաճախեն Ռէսդը, աւելի շատ լուսաւորչական և օրթոդոքս, քան բողոքական: Վարժարանէ նոր ելած երիտասարդներ են ասոնք մեծ մասամբ, անգործ դասատուներ, գործ փնտռող գրագիրներ, պաշտօնի հետամուտ բողոքական բարոյիչներ: Հոն կը նստին ժամերով, պատուհանին մօտ, միշտ յուսալից և ակնկալու, ուշադիր՝ դռան իւրաքանչիւր բացուածքին և ներս մտնող մարդուն, որ գողցես իրեն հետ պիտի բերէ այնքան ատենէ ի վեր ըղձացուած դասերը կամ պաշտօնը: Ու մերթ, քիչ մը շարժում գնելու համար կարծես այդ խաղաղիկ միօրինակութեան մէջ, կրօնական վիճաբանութիւններ կը լինին, որոնց մէջ յոյները աչքի կը զարնեն միշտ իրենց շարժուածքին ուժգնութեամբ ու ձայներուն բարձրութեամբ: Եղած չէ սակայն վիճաբանութիւն մը, որ կը ռիւով վերջանայ. այդ մթնոլորտին մէջ չես գիտեր ինչ կայ իւղոտ ու թմրեցուցիչ, որ կ'ազդէ ամենէն աշխոյժ մարմիններուն ու ամենէն կրակոտ ուղեղներուն վրայ:

Ընթերցարանին մէջ, տախտակօրմով բաժնուած մաս մը կայ, որ Ռէսդի տեսչուհուն և անոր օգնականին յատկացուած է: «Աւետարանական» միսիօնարու հիներն են ադոնք: Իրենց մանկական ու միանգամայն վաղնջուց մագաղաթի պէս ճմրթկած դէմքը պատկա-

ռանք ու կարեկցութիւն կ'ազդէ բեղիւ Այդ կապոյտ աչուրներուն խորը կեանքի ինչ աղելարչ տուամ կը յայտնուի դիտողին: Կը զգաս թէ հոգին որ աստիճան տիրապետած ըլլալու է մարմնին,—արդի ժամանակին մէջ, ուր երազէն աւելի գործը, անդորրաւէտ խաղաղութենէն աւելի մարմնատանջիկ կրքերն ու խանդաճըր, վայելքէն աւելի հեշտախտութիւնը, սէրէն աւելի միսը կը տիրապետեն յաղթապանծ,—որպէս զի այդ հէգ անգլիացի աղջիկները, կեանքին ամեն հաճոյքները արհամարհելով, օտար երկիրներու մէջ գան օտար ու անտարբեր մարդերու նուիրել իրենց ամուլ ծոցին բոլոր խանդաղատանքը:

Երբեմն կ'երթայի ժամերով նստել այդ հանգստավայրը. Ղալաթիոյ անտանելի ժխորին ու եռացող ոգեւորութեան մէջ, անշարժ արձանի մը տպաւորութիւնը կ'ընէ բեղի այդ տունը, ուր գլուխները՝ մարմարեայ սեղաններուն վրայ հակած լռելեայն՝ կը կարդան «Արեւել», «Աւեսաբեր», «Բիւրակն» և անգլիերէն թերթեր: Ընթերցարանին մէջ ալ մէկ-երկու հոգի կը գրեն մատենադարանին առջև: Յոգնած ուղեղներու համար յարմարագոյն տեղն է ատիկա Ղալաթիա: Հիմակ ալ առջի խնորժը չունիմ այդ վայրին համար: Օր մը սարսուռով դուրս ելած եմ անկից:

Անցեալ նոյեմբերին տեղի ունեցաւ ասիկա: Հինգշաբթի օր մըն էր, լաւ կը յիշեմ: Տրտում օդ մը կար, առջի իրիկունէ ի՛ վեր անձրև տեղացած էր, և Ղալաթիոյ սալայատակներուն աղտօտ կապարագոյն ցեխը աչքի զարնող հակապատկեր մը կը կազմէր երկնքին պայծառ կապոյտին հետ, որ, թօնընկէց ամպերէն ազատած, անհունութեան մէջ կը պատժէր իր անծայրածիր մերկութիւնը: Կծու ցուրտ մը կը տիրէր, ու բամբին բիւր սլաքներով կ'ասղնիկէր մարմնին հոլանի մասերը: Րէսդը մօայ յանկարծ, չեմ գիտեր ինչո՞ւ: Մարմարեայ սեղանի մը առջև անցայ, ուր նստած էր բարեկամներէս մին, մշտնջենաւոր յաճախորդ այդ ներողամիտ

հաստատութեան, ու պատկերազարդ հաւաքածոյ մը առնելով սկսայ մեքենաբար թղթատել: Նոյն բազմութիւնը հոն էր միշտ, անդոյր ու անշշուկ, մեղմաձայն խօսակցութեամբ զբաղած կամ ընթերցանութեան մէջ խորասոյգ:

Այդ միջոցին ճիշտ քովս եկաւ նստաւ տասներինը-բսան տարեկան երիտասարդ մը, Ֆրանսերէն բարեւեց դիմացի բարեկամս, անգլիերէն թերթ մը քաշեց առջեւ, փորձեց կարդալ, և, երկու վայրկեան ետքը, արհամարհանքով մէկդի նետեց զայն և սկսաւ ձեղունը դիտել:

Ուշագրաւ դէմք մըն էր, բոլորովին տարբեր այն խաղաղ ու տարտամ դէմքերէն, որոնց վարժուած էր հոն նայուածքս: Մոլորուն ու խոր աչքեր ունէր, բայց խոր, այնչափ որ բերելուն ցոլքը այնպէս կը վառէր հոն, ինչպէս սիկարէթի մը ծայրը գիշերուան խաւարին մէջ: Այտերը այնչափ ներս քաշուած էին, ու վտիտ անքան, որ բերնին մէջէն զիրար կը համբուրէին կարծես: Պեխ ու մօրուք չունէր դեռ. ցից կզակին վրայ հազիւ կ'երկարէին քանի մը սե թելեր, որոնց հետ կը խաղար իր սուր և ոսկրոտ մատներով: Նիհար պարանոցը կը խրէր ուսերուն մէջտեղ, որոնք երկու կողմէն վեր կը բարձրանային պատուարներու նման: Գլուխը դրած էր եւրոպական կլոր գլխարկ մը տեղ-տեղ ճմրթկած ու այնչափ աղտոտ որ տարակոյս կ'ունենայիր սկզբնական գոյնին վրայ: Բարակ վերարկու մը հագած էր, որ հազիւ մինչև մէջքը կ'իջնէր, և արմուկին ծակերէն միսը կ'երևնար դժգոյն ու ողորմ, ուռուցիկ կապտորակ երակներու գալարումով մը: Օձիք ու փողպատ չունէր, և աղտոտ շապիկի մը բացուածքէն կ'երևնային լանջոսկրներուն երկու խոռոչները:

Ընթերցումն թողուցի ու այդ դէմքը դիտեցի: Այն հեղիկ մարդերուն մէջ հայհոյանք մըն էր այդ երիտասարդը: Իր վիճակը սքոզելու երևոյթ չունէր բնաւ, միւսներուն պէս, որոնք իրենց վերարկուն մինչև օձիքը

կոճկած են միշտ՝ ծածկելու համար փողպատին պակասը կամ շապկին փեթուտուքը։ Աչուքներուն մէջն՝ ոչ յոյս կը կարդացուէր, ոչ յուսահատութիւն. անտարբերութիւն միայն։ Թշուառութեան վարժուած ըլլալու էր, և աղօր մէջ կ'ապրէր սիրայօժար։ Բովանակ մը չէր թուեր այդ վիճակը իրեն համար, այլ պատմուճան մը։

Կ'երևնար որ անգլիերէն ու ֆրանսերէն գիտէր, և սակայն անգործ ըլլալու էր՝ այդ խղճալի կացութեան մէջ գտնուելու համար։ Ու, մէկէն, ուղեցի գիտնալ իր պատմութիւնը։ Բնութենէն ու ընկերութենէն անժառանգ այդ պատեանին ներքե ինչ գաղտնիք կար ծածկուած։

Բարեկամիս հետ խօսակցութեան սկսած էի իր կարդացած մէկ յօդուածին վրայ, որուն նիւթը կը պատմէր ինձի, երբ երիտասարդն ալ խօսքի խառնուեցաւ, մեր բարքերուն յատուկ վստահալից ընտանութեամբ։ Մաքուր հայերէն կը խօսէր, ու կ'երևնար որ բիշ-շատ խնամեալ կըթուլիւն մը առած էր։

Բարեկամս վերստին իր ընթերցանութեան մէջ խորատուգում էր, և խօսակցութիւնը վերջ գտած՝ հակառակ կամբիս, երբ երիտասարդը, որ երկու-երեք վայրկեանէ ի վեր աչքերը սեղանին մարմարին յառած էր անըթիթ սեւեռումով։

— Կը ներէր, ըսաւ յանկարծ, և առնելով ծխախոտի տուփս, որ սեղանին վրայ կը գտնուէր, սիկառէթ մը բոլորեց ընդփոյթ, վառեց, և դէմքը պահ մը կորսուեցաւ ծուխի յորդառատ յորձանքներու մէջ։ Ամենէն մոլեռանդ ծխողներու քով իսկ չէի տեսած այն անյագ ցանկութիւնը, որով ներս կը քաշէր մուխը և յետոյ դուրս կու տար ըթէն, բերնէն, աչքերովը հետեւելով կապտորակ պարոյրներուն անճառ երանութեամբ։ Մոխիրը հետզհետէ կ'իյնար կուրծքին վրայ, շապկին բացուածքէն ներս, ու կը սահէր նորածիլ թեւերուն վրայէն։ Ու սիկառէթը ծխեց մինչև ծայրը, մատներն ու շրթութունքը այրելու աստիճան, և երբ վերջապէս հարկա-

դրուեցաւ նետել, ըղձական նայուածք մը ունեցաւ աչուրներուն խորը:

— Փրանսերէնէն ու անգլիերէնէն գատ ուրիշ լեզու ալ գիտէք, հարցուցի խօսք մը ըրած ըլլալու համար:

— Այո՛, ըսաւ կերկերեալ ձայնով մը, որ կարծես կը բեղրթէր կոկորդին ձայնական լարերը, գերմաներէն ալ գիտեմ, քիչ մըն ալ տաճկերէն:

Նորէն նայեցայ իրեն. անհանգիստ կ'երևնար, կ'երերտկար, գլուխը այս ու այն կողմ կը շարժէր, ու մերթ նայուածքը կը յառէր ծխախոտիս տուփին:

— Սիկառէթ մըն ալ կը չինէք, ըսի:

Պատասխան չը տուաւ, արդէն իր երկար մասնէրը կը խաղային ծխախոտի թելերուն մէջ, ու յաջորդ վայրկեանին իր սիկառէթին ծուխը պահ մը դարձեալ իր դէմքը կը ծածկէր տեսութենէս:

— Կ'երևնայ որ շատ կ'ախորժիք ծխելէ, ըսի, առիթ մը ունենալու համար իրեն հետ խօսակցելու:

— Այո՛, ըսաւ, կեանքիս էն մեծ հաճոյքներէն մէկն է. թող որ թիւթիւնը ուրիշ աղէկութիւն ալ ունի, առիթութիւնը կ'անցընէ:

— Դեռ ճաշած չէք, ըսի անգիտակցաբար:

— Ձէ, երէկ երեկունէ ի վեր բերանս բան մը դրած չեմ, պատասխանեց անփութօրէն:

Այս անգամ շեշտակի նայեցայ իր աչուրներուն մէջ: Ձէ, կատակ չէր ընել. իր թալկահար և գալարատանջ դիմագծերը ապացոյց էին ըսածին:

— Անուննիդ չնորհ կ'ընէք, ըսի:

— Արմենակ Սիմանեան:

Սիմանեան անունը իմացեր էի, հայ-բողոքական հասարակութեան մեծահարուստ ու ազդեցիկ անդամներէն մէկուն անունն էր:

— Ազգականութիւն ունիք Սիմանեան Յակոբ Էֆէնտիին հետ:

— Հօրեղբայրս է:

Ջարմանքէ դարմանք կը գլորէի: Չորս լեզու գիտէր, երիտասարդ էր, այնչափ հարուստ ազգական մը ունէր, և քսան ժամէ ի վեր բան մը կերած չէր: Այն անխորհուրդ եղայ:

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ ուրեմն... որ այս վիճակին մէջ կը գտնուիք:

— Է՛հ, ձգեցէք, չարժէր պատմել, կարեորութիւն չունի:

Նորէն սիկառէթ մը շինեց, և սկսաւ մեծ ճարտարութեամբ բերնովը օդին մէջ շրկել ծուխի բոլորակներ, որոնք նախ թանձր ու խիտ, երթալով կ'անօտանային, մինչև որ ծիրը կը քայքայուէր ու աներևոյթ կ'ըլլար:

Երբ սիկառէթը սպառեց, ինձի դարձաւ, և, ժպտով մը, որ գերեզմանի մը եզրը բուսած ծաղկի մը տպաւորութիւնը ազդեց ինձի՝

— Հը՛, բաւ, կը տեսնեմ որ հետաքրքիր էք կեանքս գիտնալու: Կեցիք պատմեմ քանի մը խօսքով: Նախ և առաջ սա ըսեմ ձեզի որ ես բողոքական չեմ, չէ, բողոքական չեմ: Թէ որ բողոքական ըլլայի, ինձի այս վիճակին մէջ չէիք տեսնար, բայց չուղեցի, կամ չկրցայ, ձերքս չէր: Ամեն ատեն ալ այս վիճակին մէջ գտնուած չեմ: Ես ալ աղէկ օրեր ունեցած եմ, մաքուր հագուած եմ, և խմած թիւթիւնս ուրիշէն մուրալու պէտք ունեցած չեմ... Ձէ մի ըսէք, տեսակ մը մուրալ ալ աս է: Հիմակ ալ եթէ ուզեմ կրնամ աւելի մը կոթ ըլլալ, բայց անանկ զգուած եմ կեանքէն, անանկ զգուած, որ բոլորովին թող տուած եմ ինքզինքս: Քիչ մը առաջ հօրեղբորս անունը տուի, դարմաղաք հարկաւ որ անանկ հարուստ ազգական մը ունենալովս մէկտեղ աս վիճակին հասեր եմ: սա գիտցէք որ իմ դժբախտութեանս միակ պատճառը ինքն է: Հիմակ կը հասկնար:

«Լուսահոգի հայրս ալ բողոքական չէր: Երբոր հօրեղբայրս բողոքականութիւնը ընդունած էր, հայրս, որ իր կրօնքին վրայ չատ հաստատ էր, եղբորմէն բաժ-

նուաժ էր, ու անկից ի վեր քէնով էին իրարու հետ, բնաւ չէին տեսնուեր: Հօրեղբայրս բախտին բերմունքով առաջ գացած էր, խոշոր վաճառատներ հաստատած. հայրս առջի խանութպանը մնացած էր, հինգ վաստկելով, հարիւր փառք տալով Աստուծոյ: Գործը այնչափ աղէկ չէր, նեղ օրեր կ'ունենար, բայց ակռան կը սղմէր ու եղբօրը չէր դիմեր: Ինձի ալ այդպէս մեծցուց: «Պապերուդ լուս հաւատքին վրայ խաւի կեցիր, օղլում», կ'ըսէր երկու խօսքին մէկը: Մեռած ատենը, միտքէս չելլար բնաւ, տասուերկու տարու էի ան ատեն, անկողնին քովը կանչեց ինձի և շատ մը խրատներ տալէն ետքը վերջին խօսքը ասեղաւ. «Նստէ, Արմենակ, զաւակս, ես կը մեռնիմ կ'երթամ կոր, աշխարհքիս վրայ մենակ ես, ամուսնադ հելլալք քովը պիտի առնէ բեզի, պիտի լոլոգէ, պիտի անուշբերնէ, Փախաս չուրանաս հաւատքդ, հարըդ բեզի օրինակ, չէ նէ էրկու ձեռքս եախաս ըլլայ»:

«Հօրմէս բան մը չմնաց ինձի: Աս մեռելի ծախք է, աս պարտք է, աս չեմ գիտեր ինչ է, լմնցաւ գնաց: Տասներկու տարու էի, աշխարհքս ինչ էր, չէի գիտեր. մայրս արդէն մեռած էր, չըսի կարծեմ: Նոյն իրիկունը հօրեղբօրս կողմէն մարդ մը եկաւ առաւ զիս և իրենց տունը տարաւ: Չմոռնամ ըսել որ հօրեղբայրս հօրս մեռելին եկած էր: Դրացիներէն պատուական մարդ մը կարգադրած էր ամեն բան»:

«Մինչև ան ատեն չէի տեսած հօրեղբայրս: Դըլ խարկաւոր, երկու քովէն մօրուօք, անգլիացիի դէմքով ցուրտ մարդ մըն էր: Դիմացը նստեցուց ինձի, քիչ մը ատեն պտըտեցաւ սենեակին մէջ և ըսաւ որ պէտք էր հետեւեալ օրուան համար պատրաստուէի Րօպէրդ Գօլէնը մտնելու, գիշերօթիկ»:

«Չորս տարի կեցայ հոն. կեանքիս էն անուշ, էն խաղաղ ժամանակը ան ատեն եղած է: Դասերուս մէջ առաջիններէն չէի ալ նէ, վերջիններէն չէի: Կ'աշխատէի, դասատուներս և ընկերներս կը սիրէին զիս. հոն

սորված եմ, ինչ որ գիտեմ: Ամսագլխուն հօրեղբորս տունը կ'երթայի: Շատ չէի համակրեր իրեն, բայց չէի ալ ատեր: Միշտ առջի ցուրտ վարմունքը կը բռնէր ինձի նկատմամբ, յառաջագիմութեանս համար գոհունակութիւն կը յայտնէր ու կը յորդորէր ալ աւելի աշխատիլ: Այո, շատ հանգիստ էի այդ տանը մէջ, և սակայն երբ պէտք կ'ըլլար հոն երթալ՝ սիրտս կը սեղմուէր: Գլխաւոր պատճառը ան կիրակի օրերու աղօթքներն էին, որ կ'երգուէին հոն: Հօրեղբորս մեծ աղջիկը բիանային առջև կ'անցնէր, ամենուն ձեռքը մէյմէկ երգարան, ու մեծ ու պստիկ, դուրսէն ալ հրաւիրուած մէկ քանի բողոքական ընտանիք միասին կը սկսէին երգել ժամերով: Գիլք մըն ալ իմ ձեռքս կու տային, երգուած կտորին տեղը կը ցուցնէին և կը ստիպէին որ ձայնակցիմ: Եւ սակայն, ինչ ընեմ, ներսէս չէր ի դար, օր մը ընկերացած չեմ իրենց երգերուն, հակառակ հօրեղբորս ինձի ազդած պատկառանքին: Լեզուս բերնիս փակած էր կարծես. բիշ-բիշ գիւրքը վար կ'առնէի, մէկգի կը դնէի, ու երեսս անդին կը դարձնէի:

«Տասնըվեց տարու եղայ այսպէս. թէև բաղդատաբար պղտիկ, սակայն վիճակիս կատարեալ գիտակցութիւնը ունէի. դժբաղդութիւնը կը հասունցնէ մարդս: Ամսագլխու մըն էր, դարձեալ տուն եկած էի: Կիրակի առտուն, հօրեղբայրս իր սենեակը կանչեց ինձի. իր գէմքին վրայ այնչափ ծանրութիւն ու խստութիւն տեսած չէի երբէք, մինչև իսկ ամենէն ջերմեռանդ աղօթքներուն ատեն: «Արմենակ, — ըսաւ. յանկարծ խիստ ու շուտ ձայնով, տարիքդ ալ եկաւ լեցաւ, հիմակ չարը բարիէն կրնաս որոշել: Մինչև հիմա ձայն հանած չէի, որովհետև կ'ուզէի որ նախ լաւ մը վարժուիս՝ ապա ընդունես մեր կրօնքը: Կը հասկնաս անշուշտ ըսածներս. վայելուչ է որ դուն ալ քրիստոնեայ ըլլաս: Վաղը անունդ արձանագրել կու տամ մեր ազգապետարանը և մնացեալ գործողութիւններն ալ մէկ քանի օրէն կը կատարենք:»

— Ես ատանկ բան չեմ կրնար ընել, պատասխանեցի հանդարտ բայց հաստատ ձայնով։

«Կարծեցի որ վրաս պիտի վազէր։ Դէմքին ոչ մէկ գիծը փոխուեցաւ, տասը վայրկեանի մը չափ կեցաւ մտածեց, յետոյ։

— Դուն վաղը նորէն գօլէճ գնա, եկող ամառը խուն կը կարգադրենք, բայց գիտցած եղիւր որ այս բանը պիտի ըլլայ։

«Ան ամիսը, հաւատո՛ւ, սուտ չգուրցեմ՝ ամեն գիշեր երազիս մէջ տեսայ հայրս, որ ինձի կը նայէր մերթ աղաչական, մերթ զայրացկոտ աչքերով։ Ես բողբոջակա՛ն ըլլալի, չէ, կարելի բան չէր ատիկա։ Յաջորդ ամառը խուն երբ տուն դարձայ, հօրեղբայրս նորէն իր սենեակը տարաւ ինձի և այս անգամ անուշ ձայնով մը։

— Էհ, Արմենակ, հարկաւ մտածեցիր, ըսաւ։ Կը նայիմ որ դեռ տղայ ես, աշխարհքիս վրայ յամառութենէն օգուտ մը չի կայ։ Ես քու ապագայիդ համար աղէկ խորհուրդներ ունիմ։ Տիրովը շնորհիւ շնորհքով մարդ մը կ'ըլլաս։ Քեզի եւրոպա կը ղրկեմ իմ առեւտրական գործերուս համար։

«Ու կ'ունակս ծեծելով։

— Ե՞րբ երթանք ազգապետարան։

— Ներեցէք, հօրեղբայր, պատասխանեցի, արդէն ըսի ձեզի։ Ես հաւատքս չեմ կրնար փոխել։

«Այս անգամ դեմ դեղին կտրեցաւ, կ'երևայ որ նայուածքէս ու շարժուածքէս հասկցաւ թէ չպիտի կրնար յաղթել ինձի, թեէս քաջեց ու դռնէն դուրս հրելով՝

— Անանկ է նէ ալ աս տունը գործ չունիս, պուռաց։ Կորսուէ, մէյ մէն ալ երեսդ չտեսնամ։ Նայենք ան քու սիրած մարդիկդ ինչպէս պիտի պահեն քեզի։ Հայրդ ալ քեզի պէս էր, բայց վերջը անօթութենէն սատկեցաւ։

Ինքզինքս զսպեցի՝ հօրս յիշատակին դէմ եղած այս նախատինքն վրէժը չը լուծելու համար, սանդուղ-

ներէն վար վազեցի խենդի պէս, հազիւ խելք ըրի գլխարկս առնելու փողոցին դռանը բովէն և դուրս նետուեցայ»:

Յրիտասարդը ընդհատեց պատմութիւնը, գլուխը աջ ձեռքին մէջ առաւ, բութամատովն ու ցուցամատովը սեղմելով քներքին երակները: Շատ դառն յիշատակներ արթնցած էին անշուշտ մտքին մէջ: Ձինքը ուրիշ բանով զբաղեցնելու համար, սեկառէթ մը շինեցի և ծխախոտին տուփը իրեն առջև բռնեցի:

— Ձէ, ըսաւ, հերիք է, ալ չեմ ծխեր, սիրտս կը ճմլէ կոր: Գլուխ ցաւցուցի, շուտ մը պատմեմ լմնցնեմ:

Պահ մը ամփոփեց մտածումները, ու շարունակեց, այս անգամ արագ ու հապճեպ, ձեռքը միշտ գլխուն տանելով ու ափովը մազերը քներքին վրայէն ուժով տրորելով դէպի ետ, կարծես իբր վանելու համար գէշ երազի մը տպաւորութիւնը:

— Ան օրէն մինչև հիմակ ան տունը ոտը կոխած չեմ: Դուրս ելլալէս ետքը չեմ գիտեր ո՛ր գացի, երկու երեք ժամ պտըտեցայ ասդին անդին: Գրպանս նայեցայ, երկու մէծիտիէի չափ ստակ կար: Ո՛ւր պիտի երթայի, ինչ պիտի ընէի: Մտածեցի որ մօրս մէկ հեռաւոր ազգականը կար, շոգենաւով վար իջայ, և գիշերը անոնց տունը գացի: Արմացած զարմացած մնացին երբ ըսի որ ալ հօրեղբօրս տունը չպիտի դառնայի, բայց պատճառը չզօրցեցի: Ըրածս չի պիտի հասկնային, խեղճ մարդիկ էին, պիտի մեղադրէին զիս կամ խրատ տալու պիտի ելլային:

«Հետեւեալ օրուրնէ Պօլսոյ սալայատակները իմ սիրական տեղուանքս եղան: Առտուրնէ մինչև իրիկուն կը պտըտէի, գիշերն ալ յոգնած դադրած անկողին կ'իյնայի: Գլխուս զարնուածի պէս բան մըն էի եղեր: Դեռ ինձի պատահածը չէի կրնար կոր հասկնալ, իմ պզտիկ գանգիս մէջ չէի կրնար կոր սեղմեցնել ատոր բացատրութիւնը: Գէշը ան եղաւ որ ատ տարիքիս մէջ, ուր դեռ ուրիշները իրենց բանդուրնը կը մաշեցնեն

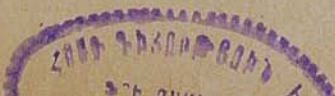
գրասեղաններուն վրայ, ես ինք իր գլխուս մնացի՝ կեանքին վրայ շատ գէշ գաղափարով։ Ամսէ մը ետքը, ասդին անդին իյնալով, կրցի գործ մը գտնել կեսարացի վաճառականի մը բով. բայց չկրցայ հոն մնալ, մարդը իր ուեալին պէս գործածել կ'ուզէր զիս, վարժուած չէի առ կեանքին, ձգեցի գացի։ Անկէ ետքը ուրիշ տեղ գտայ, բայց տեղ մըն ալ չկրցայ մնալ։ Սիրտս նեղեցեր էր։ Երկու-երեք ամիս ետքը արգէն ելած էի այն աղբականներու տունէն, որոնց վրայ չէի ուզեր բեռ ըլլալ, ու հոս մօտերը պզտիկ սենեակ մը վարձած էի տան մը էն վերին յարկը, տանիքին տակ։

«Հինգ տարի անցած է անկից ի վեր, ու չեմ գիտեր թէ ինչպէս ապրած եմ։ Սոսկալի վայրկեաններ ունեցած եմ։ զարմանք է որ մինչև հիմա չեմ մեռցուցած ինքզինքս։ Հետզհետէ ինկայ, ու գէշ ինկայ։ Առջի խղճահարուածիւններս չմնացին, կամբիս հակառակ բաներ ալ ըրի, ասդիինին-անդիինին դիմեցի, բայց ուրիշ կերպ կարելի չէր։ Չմուրացի մենակ, թէև անօթի մնացի։ Միտքէս սակայն օր մը չանցուցի հօրեղբօրս դիմել։ Ինք քանի մը անգամ գրեց ինձի որ եթէ ուզածը ընէի, կը ներէր ինձի ու նորէն քովը կ'առնէր։ Պատասխան անգամ չտուի։ Եթէ իրեն դիմելու աստիճանին ըլլամ, կը բռնեմ ծովը կը նետեմ ինքզինքս, կը լմնայ կ'երթայ։

«Հիմակ ահա այս կերպով կ'ապրիմ, թէ որ ասոր ապրիլ կ'ըսեն։ Մէկուն մէկալին գիրերը կը գրեմ երբեմն-երբեմն, ձեռքս քանի մը զուրուշ կ'անցնի. հոս մօտերը ճաշարանի մըն ալ լիսդաները կը գրեմ և իրիկուն երկու պնակ կերակուր կու տան ինձի։ Բան մըն է կ'երթայ կոր, թող կու տամ կոր որ երթայ։ Աղէկ կամ գէշ ըրած ըլլալս չեմ գիտեր, բայց խիղճս հանգարտ է»։

Ոտք ելաւ ընդոստ ու ձեռքս սեղմելով.

— Շատ խօսեցայ ու փորս անօթեցաւ, ըսաւ խընդալով։ Երթամ քիչ մը բան ուտեմ։ Մնաք բարով։

Ու դռնէն դուրս ելաւ, և տեսայ որ, կծու ցրտին
դէմ պատասպարուելու համար վերարկուն օձիքները
դարձուցած և ուտերը տնկած, դիմացի փողոցն ի վար
սկսաւ քալել աճապարանքով:

Տակաւին հինգ վայրկեանի չափ մնացի Րէսդը,
կարծես դամուած այդ սեղանին առջև: Վերջապէս
ոտք ելայ: Դուրս ելած ատենս աչքիս զարկաւ դրան
ճակատը դրոշմուած արձանագրութիւնը. «Ասուած
սէր է», և անոր հանդիպակաց կողմը միւս վերտառու-
թիւնը. «Ամեն ինչ որ կ'ընէ՛ք Տիրոջը փառքին հա-
մար է»:

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ,